

GAZDASÁG ÉS VÁROSHIERARCHIA DÉLKELET-EURÓPÁBAN

ECONOMY AND URBAN HIERARCHY IN SOUTHEAST EUROPE

RÁCZ SZILÁRD*

Abstract

The economic and political changes opened new possibilities for the post-socialist states in Southeast Europe. The region has a very dynamic period in the last two decades, which continue today. In these countries foreign direct investment was unknown before. In these years, investors discovered these countries as profitable fields of investment. Not all counties were simultaneously discovered. It was, however general that the foreigners invested first in capital cities, in ports and in regions bordering EU member states. It means that investments were concentrated in a few cities and regions, most regions remained without FDI for several years, in many cases until now. Consequently, economic growth also concentrated to capital regions. In some cases, the capital city region was the only carrier of economic growth. With the global financial and economic crisis somewhat changed this trend but the long term trends did not changed, regional disparities are showing an increase between centres and peripheries. Capital city regions have lower unemployment; the decrease of the growth rate is less than in the other regions. The main driving force of economic growth continues to be the service sector which is concentrated in the capital cities. At the same time, however, national and EU policies have a strong influence on the territorial development of countries, cities and regions. The unambiguous winners of the process are capital regions, exploiting their role as metropolitan growth areas. No region outside capital regions has experienced a significant improvement in development ranking. This process highlights the heavily metropolitan character of high-technology manufacturing and knowledge-intensive high-technology services, as well as the functions of economic, financial and political control, where the higher tiers of the globally organised urban network predominate, and the competitive positions of functional urban areas lacking a critical mass are much less advantageous. The paper focuses on the development of Southeast European cities, with special regards to the concentration of top companies and modern urban functions.

Keywords: urban hierarchy, capital cities, economy, top companies, Southeast Europe

---

* tudományos titkár, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete

1. Bevezetés

Napjainkban közhelynek számít, hogy Földünk lakosságának nagyobbik része városlakó. A városokban élők aránya – függetlenül a különböző statisztikáktól, nemzetenként eltérő városdefinícióktól – valamikor az elmúlt évtized folyamán átlépte az ötven százalékot. A folyamat az ENSZ prognózisa (WUP, 2014) szerint a világ minden részén folytatódni fog. Erőteljes különbség tapasztalható a különböző kontinensek urbanizációjában (Enyedi, 2012). Az urbanizáció természetesen nemcsak mennyiségi mutatóiban, hanem minőségi jellemzőiben is igen eltérően alakul. Az urbánus lakosság növekedése mindenhol kihívásokkal jár – a fejlett országokban éppúgy, mint a közepesen vagy kevésbé fejlett államok esetében –, bár a megoldandó fenntarthatósági (társadalmi, környezeti, infrastrukturális stb.) problémák sokszor eltérőek. A nagyvárosi térségek ilyen mértékű növekedésével a nagyváros klasszikus szerkezete, morfológiája, városképe is gyökeresen átalakult. A városállomány népességekategóriák szerinti tagolódása és területi elhelyezkedése is megváltozott. A 2030-ig szóló ENSZ-prognózis világviszonylatban az 500 ezer fő feletti városok arányának növekedését valószínűsíti (WUP, 2014). A folyamatok szempontjából meghatározó a globalizáció és a metropolizáció összefüggése. A gazdasági tevékenységek egyes elemei térben elkülönülnek, miközben a versenyképes nagyvállalati struktúra, a verseny egyre nemzetközibbé válik (ez nem csak a fejlett üzleti szolgáltatásokra, vagy új iparágakra igaz, hanem a hagyományos ágazatokra is). Ez a nemzetköziesedés, a globális hálózatok kialakulása más szektorokra (pl. a kutatásra) is érvényes és természetesen a városok közötti kapcsolatrendszerre – versenyre és együttműködésre – is értelmezhető. A különböző globális hálózatok egyre jobban kiterjednek (Friedman, 2005), a globális rendszerekbe integrálódott városok, városrégiók ezen hálózatok különböző fontosságú csomópontjai (Florida, 2005), ahol a hierarchia csúcsán a legnagyobb agglomerációk állnak (Friedmann, 1986; Beaverstock et al. 1999; Taylor, 2004). Ezek a nagyvárostérségek – világvárosok (Hall, 1966), globális városok (Sassen, 1991) – a legjelentősebb lakossági, gazdasági, intézményi, hatalmi koncentrációval rendelkeznek, kitüntetett nemzetközi hálózati funkcióik részben ebből erednek, részben egymásból következnek. Erre a transzformációs folyamatra a gazdasági átalakulás mozgatórugói – az új iparágak és innovációk, az internet megszületése és elterjedése, a szállítási költségek változása és a gazdasági növekedés, illetve időszakos válságok – mellett jelentős hatással vannak a különböző szupranacionális integrációk és gazdaságpolitikai megállapodások is. Természetesen az előbbieken felvázolt világtrendek külön-

bözőképpen és időben változó módon működnek kontinensenként, nagytérségenként, országonként és régióként. A városok és térségük növekedése, fejlődése éppúgy tapasztalható, mint a csökkenésük, hanyatlásuk.

A tanulmány vázlatosan összegzi a különböző városkategóriák közül a világváros és a globális város fogalmakat, rámutatva a folyamatok szempontjából meghatározó összefüggésre globalizáció és metropolizáció között. Ezt követően vázolja a délkelet-európai nagyvárosok pozícióit a legismertebb világváros-listán, majd a térségi városfejlődés néhány sajátosságát, különös tekintettel a fővárosok szerepére. Végül vizsgálja a gazdaság és városhierarchia összefüggését a vezető nagyvállalati központok elhelyezkedése alapján.

2. Városkategóriák és fogalmak

Ahogy a települések, úgy a városok is sok szempontból csoportosíthatók. Mint minden általánosítás, természetesen a városok tipizálása is bizonyos fenntartásokkal kezelendő, elegendő azt végiggondolnunk, hogy mit értenek nagyváros alatt a világ különböző részein. A nagyváros, világváros, globális város fogalmak térben és időben változó tartalommal bírnak, nyilván az urbanizáció előrehaladtával az egyes kategóriákhoz tartozó népességszámok mindenhol növekednek (ENSZ, 1969; Doxiadis, 1968; Dijkstra–Poelman, 2012, OECD, 2012), de országonként a településszerkezeti sajátosságok és a teljes népesség függvényében is relativizálódnak. Ugyanaz a népességszám, ami egy kisméretű vagy kevésbé urbanizált országban nagyvárost jelent, az egy népesebb, városiasodottabb államban legfeljebb középvárost. A fogalmaknak van hierarchiája, de nem méret szempontjából. A nagyvárosnál nagyobb népességekategória a metropolisz, amivel jellemzően a milliós településeket illetik. Ennél is nagyobb kategória a megaváros, amit napjainkban a tízmilliónál népesebb városokra szokás alkalmazni. A megalopolisz (Gottman, 1961) pedig több metropolisz összenövésével kiterjedt városövezet. A megavárosok nem feltétlenül világvárosok, a világvárosok pedig nem feltétlenül a legnagyobb városok, bár a funkcionális, illetve demográfiai értelemben vett legmagasabb kategória szerinti városkörben egyre kisebb a különbség (Scott et al. 2001).

A világváros elsősorban nem méret-, hanem funkcionális kategória, a globális kapcsolatrendszerre, a kontinenseken is túlnyúló irányító szerepre, hatalomra utaló jelző. A világvárosra vonatkozóan igen eltérő megközelítéseket, meghatározásokat találhatunk, sokszor keveredik, illetve szinonimaként használják a nemzetközi város, globális város, világváros, globális pénzügyi/irányító/ellenőrző központ kifejezéseket. A világváros fogalom (Geddes, 1915)

használata a globalizációval, a multinacionális vállalatok megjelenésével, illetve számuk rohamos növekedésével párhuzamosan teljesedett ki, ami a világgazdaságot irányító városok, városrégiók meghatározását tette lehetővé (Hall, 1966; Hymer, 1972; Heenan, 1977; Cohen, 1981; Friedmann–Wolff, 1982) – alapvetően a multi- vagy transznacionális vállalatok koncentrációját mérve. Peter Hall (1966) szerint egy világváros széleskörű feltételrendszernek kell megfeleljen: kiemelkedő politikai központ, amely kormányok, nemzetközi szervezetek és globálisan jelentős nagyvállalatok székhelye, a kereskedelem globális színtere, jelentős közlekedési csomópont nagy kikötőkkel és repülőterekkel, vezető pénzügyi és bankközpont, professzionális szolgáltató központ (a jelentős kórházaktól a nemzetközi bíróságokon és a vezető egyetemeken keresztül a legjelentősebb médiahálózatokig), a luxusfogyasztás helyszíne és szórakoztató centrum. Meghatározó szerepet tölt be a világgazdaságban, amit a városban székhellyel rendelkező multinacionális vállalatok, a termelés volumene, a foglalkoztatottak száma fejez ki. Ezen feltételeknek akkoriban mindössze hét város, illetve agglomeráció felelt meg: London, Párizs, Randstad, Rajna-Ruhr, Moszkva, New York és Tokió. Peter Hall 1966-os *The World Cities* c. könyvében kifejtett nagyhatású elméletét John Friedmann kvantitatív alapokra helyezve fejlesztette tovább. Friedmann (1986) komplex kategóriarendszere a következő funkciók együttes jelenléte, „leltározása” alapján határozta meg a világvárosokat: pénzügyi központ, multinacionális vállalati székhely, nemzetközi szervezeti központ, üzleti szolgáltatások gyorsan növekvő központja, jelentős ipari termelőközpont, logisztikai csomópont, nagy népességszám (Csomós, 2013). A harminc világvárost listázó hierarchia csúcsán London, New York, Los Angeles és Tokió állt. A periféria és a szocialista országok nagyvárosai közül egy sem szerepelt a listán (Friedmann, 1986). A Friedmann-féle világváros-taxonómia lehetővé tette az egyértelmű klasszifikációt, ugyanakkor leszűkítette a vizsgálati területet a világgazdasági centrum és a félperiféria országaira. Az 1980-as évektől jelentős változást ment végbe a fejlett országok gazdaságában, gazdaságpolitikájában. A posztindusztriális gazdaság, a pénzpiacok robbanásszerű fejlődése és azokat favorizáló neoliberális eszmék a világvárosok gazdaság szerkezetében és hierarchiájában is változásokkal jártak. Az 1990-es évektől új szereplőkkel bővült a világvárosok köre, egyrészt a poszt szocialista országok egy részének külföldi működőtökeberuházások vezérelte világgazdasági integrációjával, másrészt a világgazdaságban egyre erősödő szerepet játszó – jelentős belső piacokra támaszkodó – BRICS-országok kapuvárosaival, fővárosaival (Beaverstock et al. 1999).

A világváros-kutatásra meghatározó hatást gyakorolt Saskia Sassen 1991-ben megjelent *The Global City* c. könyve, amelyben a fejlett termelést segítő

szolgáltatások (APS) koncentrált jelenléte alapján azonosította az általa globálisnak nevezett városokat. Az advanced producer services (APS) magyar fordításában Csomós György (2013) utal arra, hogy az ezekben a szektorokban tevékenykedő cégek nem termelnek, de a tevékenységükkel számottevően hozzájárulnak a termelő vállalatok hatékony működéséhez. Az APS-szektorok a következők: pénzügyi, jogi, termelés technológiai, humán erőforrás, menedzsment szolgáltatások, innováció, fejlesztés, dizájn, adminisztráció, nagykereskedelem, kommunikáció, reklám, szállítás, karbantartás, takarítás, biztonsági szolgálat, raktározás (Csomós, 2013). Ezek alapján a globális városok vezető példái: New York, London, Tokió, Frankfurt és Párizs (Sassen, 1991). A szándékosan eltérő fogalomhasználat (Taylor, 2004) eltérő világváros-felfogást is takart (Derudder, 2006): már nem a hagyományos gazdasági erő, a (termelő) multinacionális vállalatok nagyvárosi agglomerációban koncentrációja, hanem a fejlett szolgáltatások, a termelést hatékonyan segítő specializálódott és üzleti negyedbe/városközpontba települt cégek hálózata jelenti a legmodernebb világvárosi funkciótöbbletet. Ez a felfogás volt Beaverstock, Taylor és Smith (1999) világváros-rangsorolásának alapja is, négy APS – könyvviteli, reklám, banki és jogi – szolgáltatás központosultsága alapján egy komplex osztályozási rendszert dolgoztak ki, ezzel igazolták kvantitatív módszerekkel Sassen világvárosait, amelyet a *Globalization and World Cities Research Network* (GaWC) bizonyos időközönként – az ezredfordulón rögzített módszertani alapokon – aktualizál (1. táblázat).

Az ezredfordulót követően számos empirikus elemzés (Taylor et al. 2013) és világváros-index (*Business Command Index*, *Financial Command Index*, *Centers of Commerce Index*, *Global Financial Centres Index*) született, amelyek kritikájaként tovább folytatódott a világváros-kutatási és klasszifikációs konjunktúra (Csomós, 2013). A globális világgazdaság csomópontjaiban tehát a világvárosok állnak, más felfogásban (Vitali et al. 2011) a legjelentősebb vállalatok, szervezetek a világvárosokban lévő központjukból irányítják a világ(gazdaság)ot. A vezető világvárosok pozíciói egyelőre megingathatatlannak látszanak (Beaverstock et al. 1999; Taylor, 2004), a világvárosok köre azonban fokozatosan bővül, földrajzilag átrétegződik, illetve ingadozik a világgazdasági súlypontváltozásokhoz, válságokhoz igazodva. Jó példa erre a délkelet-európai fővárosok megjelenése a világváros listákon, pontosabban annak alsóbb szintjein. (A Balkán-félsziget egészét tekintve a két peremmetropolisz, Athén és Isztambul lényegi szereplő, de Görögország és Törökország vizsgálatára e tanulmány terjedelmi korlátai miatt most nem kerül sor.) A térség fővárosainak fejlődése tehát globális szinten is tapasztalható – még a legújabb világváros-felfogásban is –, ezt mutatja GaWC-féle világváros-

lista bemutatása több időpontra vonatkozóan (1. ábra). Jól látható, hogy Délkelet-Európában mindössze a fővárosok tudnak felkerülni e listára. Ez nem egyedi jelenség, Görögország, Magyarország, Moldova és Szlovákia is csak a fővárossal szerepel, bár a második rangú városok megjelenésére is van példa Lengyelország esetében.

1. táblázat: A GaWC-leltár szerinti világvárosok 1998-ban
Table 1. World Cities According to GaWC, 1998

<i>Alfa</i> városok	12: London, Párizs, New York, Tokió
	10: Chicago, Frankfurt, Hong Kong, Los Angeles, Milánó, Szingapúr
<i>Béta</i>	9: San Francisco, Sydney, Toronto, Zürich
	8: Brüsszel, Madrid, Mexikóváros, Sao Paulo
	7: Moszkva, Szöul
<i>Gamma</i>	6: Amszterdam, Boston, Caracas, Dallas, Düsseldorf, Genf, Houston, Jakarta, Johannesburg, Melbourne, Osaka, Prága, Santiago, Taipei, Washington
	5: Bangkok, Peking, Róma, Stockholm, Varsó
	4: Atlanta, Barcelona, Berlin, Buenos Aires, Budapest, Hamburg, Isztambul, Koppenhága, Kuala Lumpur, Manila, Miami, Minneapolis, Montreal, München, Shanghai

Megjegyzés: A 12 világváros-kritérium gyakorisága az egyes városokban*.
Forrás: Beaverstock et al. (1999 p. 456.)

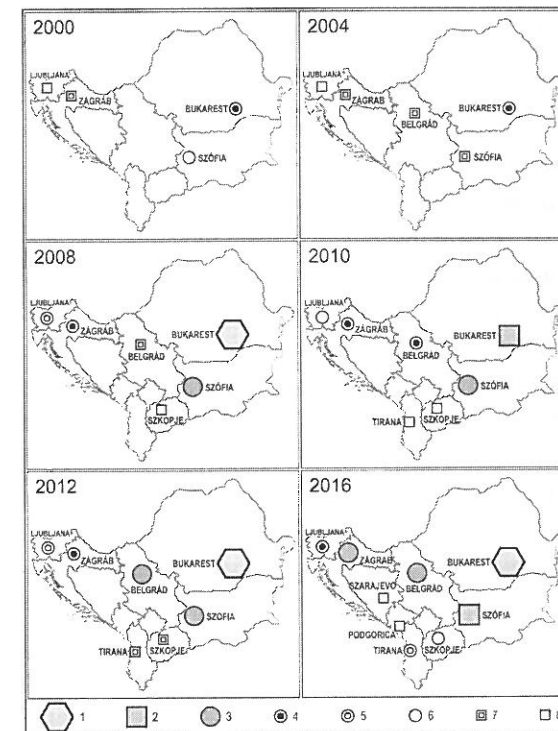
3. Nagyvárosfejlődés Délkelet-Európában

Az elmúlt negyed század alapvető változásokat hozott Kelet-Közép-Európa egészén, de különösen Délkelet-Európában (Illés, 2002; Kocsis, 2005; Horváth-Hajdú, 2010; Kobilka-Pap, 2011). A rendszerváltozás és annak módja, az új államok, államhatárok és együttműködések újabb tényezők mentén differenciálták a térszerkezetet és a településhálózatot. Ezek a folyamatok természetesen nem elsősorban a településhálózatról szóltak, ugyanakkor az átalakulás minden részleme közvetve, de sok tekintetben közvetlenül is megjelent a települések életében, a hálózati kapcsolatok alakulásában

* A négynél kevesebb „pontot” kapó 67 város nem szerepel a fenti listán, mert ezeket a szerzők nem tartották világvárosnak, de megtalálták a világváros formálódásra utaló gyenge, közepes, illetve erős jeleket (1, 2, 3 pont). Ilyenek voltak például Athén és Bécs 3 ponttal; illetve Bukarest, Kijev és Pozsony 2 ponttal.

(Hajdú-Rác, 2011). A térformáló folyamatok szempontjából a városállomány, illetve a városhálózat kapott meghatározó szerepet. Az Európai Unió regionális politikai szemléletében, fejlesztéspolitikájában is a nagyvárosokra terelődött a hangsúly (Rechnitzer, 2007). Az átalakulás folyamatai leginkább a nagyvárosi és fővárosi funkciókat érintették. A térség városainak, -hálózatának alakulására három tényezőcsoport volt jelentős hatással (Faragó-Rác, 2010): a komplex természetföldrajzi adottságok; a birodalomváltó tér jelleg (periféria, a határok és súlypontok gyakori változása) és az etnikai-kulturális sajátosságok. A fővárosok kiemelkedő fejlődése és szerepnövekedése tekintetében megerősítést nyert, hogy abszolút és relatív súlynövekedésük elkerülhetetlen, ez három tényezőre vezethető vissza: a politikai struktúraváltozásra, az országméretre és a modernizáció térbeli terjedésének sajátosságaira (Faragó-Hajdú-Rác, 2012).

1. ábra: GaWC-világvárosok Délkelet-Európában, 2000–2016
Figure 1. GaWC World Cities in Southeast Europe, 2000–2016

Jelmagyarázat: GaWC világvárosok 1 – Béta+; 2 – Béta; 3 – Béta–; 4 – Gamma+; 5 – Gamma; 6 – Gamma–; *nem világváros globális szolgáltató központok* 7 – magas szolgáltatások; 8 – elégséges szolgáltatások.

Forrás: GaWC (2017) adatok alapján saját szerkesztés.

A térség az elmúlt két évtizedben egy nagyon dinamikus időszakot élt meg, amely részben még ma is tart. Ezekben az országokban a külföldi tőkebefektetések korábban ismeretlenek voltak. A befektetők a rendszerváltozásokat követően jövedelmező beruházási lehetőségként fedezték fel a térség országait (Illés, 2002; Lux–Mezei, 2012). A befektetők azonban nem minden városban és régióban jelentek meg, így természetesen a nyertesek köre is azonosítható. Általában véve a külföldiek elsőként a fővárosokban, kikötőkben és az EU-tagállamokkal határos területeken kezdték a befektetéseket. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a beruházások néhány városba és régióba koncentráltak, a régiók többsége sokáig kimaradt a külföldi működőtőke-befektetésekből, sok esetben mind a mai napig. Következésképpen a gazdasági növekedés is a fővárosi régiókban koncentrált (Gál–Sass, 2009; Rácz, 2014). Bizonyos esetekben (például Romániában a kilencvenes években) a főváros régió volt az egyetlen, amely a gazdasági növekedést hordozta. Ez az eredmény szélesebb összefüggésben is értelmezhető. A globális integráció, az EU-csatlakozást megelőző időszaktól kezdve a periférikus országok és különösen ezen államok fővárosai gyorsabban gazdasági növekedést produkáltak, mint más régiók és városok az EU-ban. A globális gazdasági válsággal némileg megváltozott a tendencia mértéke, de a hosszú távú trendek nem, a területi különbségek továbbra is növekedést mutatnak a szubnacionális centrumok és perifériák között. A fővárosi régiókban a legalacsonyabb a munkanélküliség, a felzárkózással együtt járó növekedési ütem csökkenése kisebb, mint a többi régióban. A gazdasági növekedés, a munkaerőpiac fő hajtóereje továbbra is a szolgáltató szektor, amely a fővárosokban koncentrálik (Gál–Kovács, 2017). Ugyanakkor a nemzeti és az uniós politikák is jelentős hatással vannak az országok, városok és régiók fejlesztésére, fejlődésére. A folyamat egyértelmű nyertesek a fővárosi régiók, amelyek kihasználják, hogy az európai viszonylatú nagyvárosi növekedés szinte kizárólagos szereplői saját államukban. Ezek a régiók mind javították relatív helyzetüket, bizonyos esetekben jelentős mértékben (bukaresti agglomeráció), míg a relatív fejlettség csökkenése számos nem központi régióban tetten érhető (Fragó–Rácz, 2010; Lux–Mezei, 2012). A fővárosi régiókat leszámítva egyetlen régió esetében sem tapasztalható jelentős javulás a fejlettségi rangsorban. Ez a folyamat kiemelte a csúcstechnológiai és a tudásintenzív ágazatok, a fejlett technológiai és üzleti szolgáltatások, valamint a funkciók, a gazdasági, pénzügyi és politikai irányítás domináns nagyvárosi, fővárosi jellegét, ahol a magasabb településhierarchia szintek kapcsolódnak be a globálisan szerveződő városhálózatba (Rácz, 2014). A versenyképes pozíciók a funkcionális városi területek hiányzó kritikus tömege (Varga, 2009) miatt azonban kevés várost érint, így a kisebb államokban még inkább növekszik a főváros–vidék

centrum–periféria-viszony. A fejlett üzleti szolgáltatások koncentrációja így igazodik a funkcionális városhálózatához: a fővárosi koncentráció Szlovénia, Bulgária és Horvátország esetében meghaladja az 50%-ot, míg a nagyobb népességszámú és policentrikusabb Romániában 40% alatt van. Az, hogy az innovációs, gazdasági tevékenységek túlnyomó többsége a fővárosokban koncentrálódik általános jelenség Délkelet-Európa államaiban, ez a szolgáltatások, pénzügyi, banki, kereskedelmi, kutatási, felsőoktatási stb. tevékenységek nagy részére igaz (2. táblázat). A fővárosok emellett a legfontosabb közlekedési központok is, néhány országban a centrális elhelyezkedésük miatt szinte megkerülhetetlenek, a többi város sokkal nehezebben és lassabban érető el. Emellett kiemelendő, hogy meghatározó mértékű a különbség számos tekintetben a fővárosok és az országok második legnagyobb városai között (Rácz, 2014).

2. táblázat: Egyes fővárosi régiók országon belüli súlya, %
Table 2. Proportion of capital regions (in percentage of the country)

Ország=100	Bulgária	Horvátország	Macedónia	Montenegró	Románia	Szerbia	Szlovénia
Népesség	18	18	30	23	11	22	25
Foglalkoztatottak	33	19	34	33	12	31	36
Felsőfokú hallgatók	47	53	37	67	35	52	60
GDP	36	31	48	–	21	35	36
GDP/fő	163	174	158	–	250	164	145

Forrás: Rácz Szilárd (2014 p. 55.)

4. Gazdaság és városhierarchia

A fővárosok előbbieken vázolt kiemelkedő pozíciói a gazdaságirányítói helyzetükkel is megragadhatók. (A GaWC-féle „cégleltár” elemzésére egyelőre nincs lehetőség, mert az adatbázis nem nyilvános, csak a városrangsor). Amennyiben megvizsgáljuk a legnagyobb térségi vállalati központok földrajzi elhelyezkedését, úgy az egyes országok fejlettségéről is árnyaltabb képet kapunk és a korábban ismertetett térszerkezeti, településhálózati adottságok is többnyire megerősítést nyernek (bár a székhelyek „elfedik” a települési struktúrákat és a globális értékláncokról sem adnak információt). A száz legnagyobb délkelet-európai vállalatra, bankra, tőzsdén jegyzett vállalatra a szófiai SeeNews tesz közzé éves összefoglalókat 2008 óta. A legfrissebb,

2014. évi vállalati árbevételi adatsort a székhelyekkel összekapcsolva a következő kép rajzolódik ki (3. táblázat).

3. táblázat: A TOP100 vállalati székhely elhelyezkedése Délkelet-Európában, 2014

Table 3. Geography of TOP100 company headquarters in Southeast Europe, 2014

Ország	Főváros	Fővárosi agglomeráció	Nagyváros	Középváros	Egyéb	Összesen
Albánia	0	0	1	1	0	2
Bosznia-Hercegovina	2	0	1	0	0	3
Bulgária	7	0	1	0	3	11
Horvátország	9	1	1	0	0	11
Macedónia	0	1	0	0	0	1
Románia	28	6	7	5	7	53
Szerbia	3	1	2	0	0	6
Szlovénia	6	0	0	5	2	13
Összesen	55	9	13	11	12	100

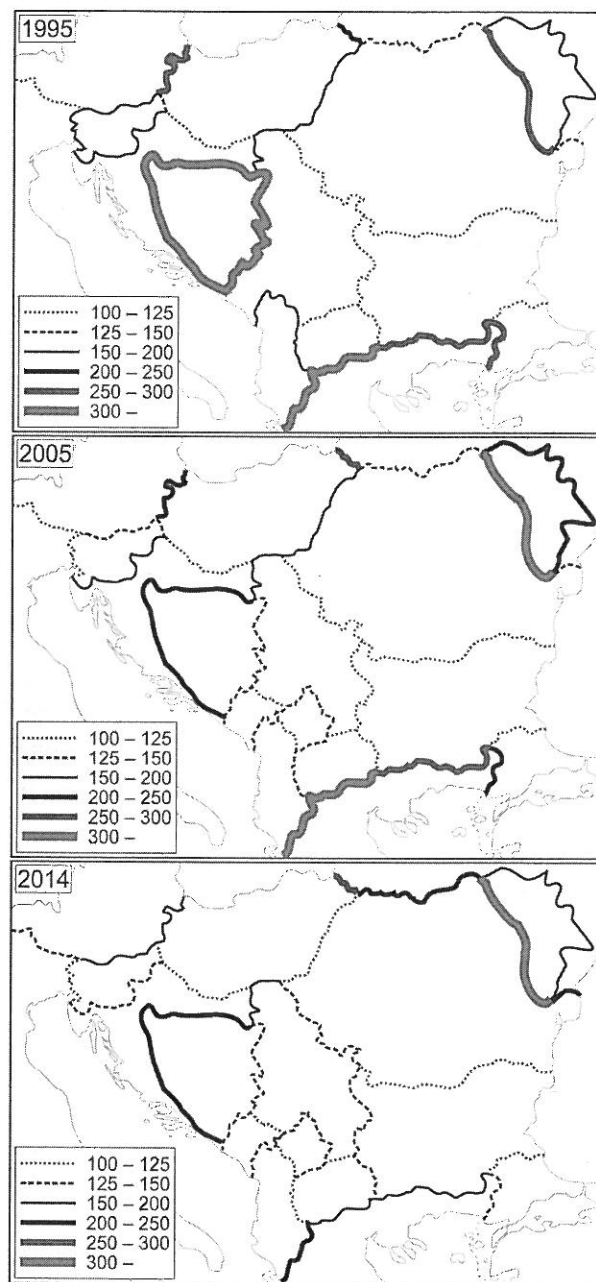
Forrás: SeeNews (2015) alapján saját szerkesztés.

A legnagyobb árbevételű cégek több mint fele fővárosba van bejegyezve, a fővárosi agglomerációkkal együtt számolva a vállalati koncentráció így közel kétharmados. A vidéki vállalatok megoszlása összességében egyenletes a városkategóriák következő szintjei között (ahol az egyes országok saját, korábban már ismertett városkategorizálását vettem alapul). Az egyes országok mérete (elsősorban a nominális GDP) és fejlettsége (az egy főre jutó GDP) jól követhető a vállalatok számának megoszlásán. A legnagyobb nominális GDP-jű (a térségben legnépesebb, közepesen fejlett) Románia adja a TOP100 vállalat több mint felét. A második vonalat a három hasonló GDP-volumenű EU-tagország jelenti (Szlovénia, Horvátország és Bulgária), ahol a fejlettség és a népesség fordított aránya „kiegyenlíti” egymást. Délkelet-Európa kevésbé fejlett országai – amelyek az egy főre jutó GDP tekintetében az EU-átlag alig harmada körül teljesítenek – népességük szerint néhány vállalattal szerepelnek a legjelentősebb vállalatok között. A legkisebb nemzeti össztermékkel rendelkező (legfejletlenebb) Koszovó és (legkisebb népességű) Montenegró egy cége sem szerepel a listán. A fővárosok közül

számottevően kiemelkedik a bukaresti agglomeráció, ahol a TOP100 cég harmada található, majd a zágrábi (10 cég), szófiai (7) és ljubljanoi (6) fővárosi térség következik. A vállalati szempontú policentrikusság elemzése a csak néhány céggel listára került országok esetében nem célszerű. Horvátországnál a legerőteljesebb a top cégek fővárosi koncentrációja (91%), de Bulgária, Románia és Szerbia is fővárosközpontú (64–67%), egyedül Szlovénia lóg ki a sorból (46%). Ágazati szempontból kiemelendő, hogy a vállalatok 62, az árbevétel 70 százalékát három szektor adja: olajipar, energetika, nagykereskedelem. A 2007. és 2014. évi adatsorokat összehasonlítva elsőre Románia vállalatainak pozícionyerése szembeütő, a válság óta 15-ről 53-ra növekedett a román TOP100 cégek száma, ami természetesen a többi – elsősorban szlovén, horvát és bolgár – cégek rovására történt. A nemzetek között kiesők és új szereplők is vannak: 2007-ben Montenegró még szerepelt egy céggel (a podgoricai alumínium kombináttal), míg Albánia akkor még nem jutott be az első százba. A TOP20 cég köre részben a válság, részben a külföldi működő tőke hatására változott, mindössze tizenegy vállalat van, amely 2007-ben és 2014-ben is a legnagyobb árbevételű szűkített listán tudott maradni. A nemzetközi rangsorok mellett az országos vállalatstatisztikai kimutatások is igazolják a térség főváros-koncentrációit, valamint a szolgáltató ágazatok telephely-választási preferenciáit. A főváros, centrum régió nagyvállalatai általában a globális szolgáltatók (telekommunikáció, kereskedelem, logisztika stb.) nemzeti leányvállalatai, valamint néhány korábbi állami nagyvállalat bázisán újjászerveződő piaci szereplő (bővebben lásd: Hajdú-Szügyi, 2015; Horváth, 2015; Kovács, 2015; Rácz, 2015a, 2015b).

Az egyes délkelet-európai országok lassú felzárkózása az európai uniós átlag irányába (a vásárlóerő-paritáson mért, egy főre jutó GDP tekintetében) nemzeti szinten érzékelhető, amelyben az alacsony bázisnak és a külföldi működő tőkének is jelentős szerep jutott (más kérdés, hogy jövedelmi konvergencia nem tapasztalható). Ez az integráció azonban szubnacionális szinten szétfejlődést hozott. A tíz ország gazdasági fejlődésének bemutatása nem fér bele a tanulmány kereteibe, mindössze egy ábrával, a szomszéd államok, illetve tartományok határra vetített egy főre jutó GDP-jének arányával szeretném illusztrálni a fejlettségi törésvonalak változását, ami további elemzések kiindulópontját képezheti. Ez jól mutatja a délszláv háborút követő újjáépítés eredményeit (Bosznia-Hercegovina), az EU-csatlakozás pozitív hatásait (Románia, Bulgária) és a válság következményeit is (Görögország és Szlovénia). A magyar-osztrák, osztrák-olasz, magyar-ukrán, ukrán-moldáv és görög-török törésvonal viszonyítási alap jellege miatt szerepel a 2. ábrán.

2. ábra: GDP-törésvonalak Délkelet-Európában, 1995–2014, %
 Figure 2. GDP-relations in Southeast Europe, 1995–2014, %

Megjegyzés: A szomszéd államok, illetve tartományok egy főre jutó GDP-jének aránya (PPS, USD).

Forrás: Világbanki (2016) adatok alapján saját szerkesztés.

5. Összegzés

Bár a településhálózat merev, csak hosszútávon alakuló/alakítható rendszer, az elmúlt két évtized alapvető változásokat hozott Délkelet-Európában, amelyek közül kiemelkedő jelentőségű az új államok és fővárosok létrejötte. A fővárosok kiemelkedő fejlődése és szerepnövekedése tekintetében megerősítést nyert, hogy abszolút és relatív súlynövekedésük elkerülhetetlen. Ez egyrészt a politikai struktúraváltozás sajátos következménye. Az államosodás néhány országban napjainkban is tart, az önálló államiság megteremtését követő első lépés mindenhol a nemzeti fővárosok fejlesztése. Másrészt az államok többségének kis méretéből (potenciáljából, erőforrásaiból) fakadóan is szélsőségesen jelentkezik a főváros-centrikusság. Mindössze az első számú várost tudják érdemben fejleszteni, fejlődését elősegíteni. Harmadrészt a településhierarchia mentén felülről lefelé terjedő modernizáció miatt a fővárosok fejlődése időben mindig megelőzi a többi várost, ezzel relatív előnyük tovább növekszik, funkcióbővülésük erőteljesebb. A teljes városhálózat megerősítése, policentrikus, kiegyenlített fejlesztése csak egy következő lépés lehet. Az integrációs kapcsolatokkal elindult ez az új fővárosállomány egy európai dimenzióban, ahol azonban funkcionálisan egyik város sem számít jelentősnek. A térségmindegyik országára kiterjedően csak a fővárosok tekintetében azonosíthatók egyértelműen általános, közös tendenciák. A nagyvárosi szint (pontosabban a nemzeti városhálózatok második szintje) országonként elkülönült módon változott, közös sajátosság a nemrég önállóvá vált országok esetében fogalmazható meg. Az önállóvá vált országokban alapjaiban megváltoztak az átalakulást mozgató tényezők, a térség államföldrajzi átalakulása, az új államok keletkezése objektíve maga után vonta az új fókuszok térszerkezeti, településhálózati szempontú spontán érvényesülését, illetve tudatos érvényesítését. Ennek egyik aspektusát, a vezető nagyvállalati központok földrajzi elhelyezkedését, illetve annak változását mutatta be a tanulmány.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Változás és folytonosság a magyar térképzetekben: nemzet, területiség, fejlesztés és határpolitika című NN 114468 témaszámú Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) kutatás keretében készült.

Felhasznált irodalom

- Beaverstock, J. V. – Taylor, P. J. – Smith, R. G. (1999): A Roster of World Cities. In: *Cities*, 6. szám. pp. 445–458.
- Cohen, R. B. (1981): The New International Division of Labour, Multinational Corporations and Urban Hierarchy. In: Dear, M.–Scott, A. J. (eds.): *Urbanization and Urban Planning in Capitalist Societies*. London, New York, Methuen, pp. 287–314.
- Csomós Gy. (2013): A világgazdaság irányító és ellenőrző központjai 2012-ben. In: *Tér és Társadalom*, 2. szám pp. 105–127.
- Derudder, B. (2006): On Conceptual Confusion in Empirical Analyses of a Transnational Urban Network. In: *Urban Studies*, 11. szám pp. 2027–2046.
- Dijkstra, L.–Poelman, H. (2012): Cities in Europe: The New OECD/EC Definition. Regional Focus, EU Commission.
- Doxiadis, C. A. (1968): *Ekistics – An Introduction to the Science of Human Settlements*. Oxford, Oxford Univ. Press.
- ENSZ (1969): *Growth of the world's urban and rural population, 1920–2000*. New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs. (Population Studies, 44).
- Enyedi Gy. (2012): *Városi világ*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Faragó L.–Hajdú Z.–Rácz Sz. (2012): Államosodás – városhálózat – térszerkezet. In: *Magyar Tudomány*, 4. szám pp. 389–406.
- Faragó L.–Rácz Sz. (2010): Városhálózat. In: Horváth Gy.–Hajdú Z. (szerk.): *Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országaiban*. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja, pp. 241–272. (Régiók Európája, 4).
- Florida, R. L. (2005): The World is Spiky. In: *The Atlantic Monthly*, October.
- Friedman, T. L. (2005): The World Is Flat. A Brief History of the Twenty-first Century. New York, Farrar, Straus & Giroux.
- Friedmann, J. (1986): The world city hypothesis. In: *Development and Change*, 1. szám pp. 69–83.
- Friedmann, J.–Wolff, G. (1982): World City Formation: An Agenda for Research and Action (Urbanization Process). In: *International Journal of Urban and Regional Research*, 3. szám pp. 309–344.
- Gál, Z.–Sass, M. (2009): Emerging New Locations of Business Services: Offshoring in Central and Eastern Europe. In: *Regions Magazine*. 1. szám pp. 18–22.
- Gál, Z.–Kovács, S. Zs. (2017): Role of business and financial services in the Central and Eastern Europe. In: Lux, G.–Horváth, Gy. (eds.): *The Routledge Handbook to Regional Development in Central and Eastern Europe*. London–New York, Routledge, pp. 47–65.
- GaWC (2014): The World According to GaWC
<http://www.lboro.ac.uk/gawc/gawcworlds.html>
- Geddes, P. (1915): *Cities in Evolution*. London, Williams & Norgate.
- Gottmann, J. (1961): *Megalopolis. The urbanized northeastern seaboard of the United States*. New York, The Twentieth Century Fund.
- Hajdú Z.–Szügyi É. (2015): Szerbia. In: Horváth Gy. (szerk.): *Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi*. Budapest, Kossuth Kiadó, pp. 385–408.
- Hajdú, Z.–Rácz, Sz. (2011): Urbanisation, state formation processes and new capital cities in the Western Balkans. In: *AUPO Geographica*, 2. szám pp. 63–77.
- Hall, P. G. (1966): *The World Cities*. London, Heinemann.
- Heenan, D. A. (1977): Global Cities of Tomorrow. In: *Harvard Business Review*, 5/6. szám pp. 79–92.
- Horváth Gy. (2015): Románia. In: Horváth Gy. (szerk.): *Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi*. Budapest, Kossuth Kiadó, pp. 253–296.
- Horváth Gy.–Hajdú Z. (szerk.) (2010): *Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országaiban*. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja.
- Hymers, S. (1972): The Multinational Corporation and the Law of Uneven Development. In: Bhagwati, J. (ed.) *Economics and World Order from the 1970s to the 1990s*. New York, Collier-MacMillan, pp. 113–140.
- Illés, I. (2002): *Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Átalakulás, integráció, régiók*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Kobolka, I.–Pap, N. (eds.) (2011): *The Western Balkans: European perspective and tradition*. Budapest, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Hungary.
- Kocsis K. (szerk.) (2005): *Délkelet-Európa térképekben*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Kossuth Kiadó.
- Kovács S. Zs. (2015): Bulgária. In: Horváth Gy. (szerk.): *Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi*. Budapest, Kossuth Kiadó, pp. 11–47.
- Lux G.–Mezei C. (2012). A gazdaságfejlődés szerkezeti és területi problémái a Nyugat-Balkánon. *Magyar Tudomány*. 4. szám pp. 407–416.
- OECD (2012): *Redefining “Urban”: A New Way to Measure Metropolitan Areas*. Paris, OECD Publishing.
- Rácz, Sz. (2014): New Integration Period? Changing Tendencies of the Urban Network in South East Europe. In: *Deturope*, 2. szám pp. 46–63.
- Rácz Sz. (2015a): Horvátország. In: Horváth Gy. (szerk.): *Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi*. Budapest, Kossuth Kiadó, pp. 93–107.
- Rácz Sz. (2015b): Szlovénia. In: Horváth Gy. (szerk.): *Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi*. Budapest, Kossuth Kiadó, pp. 325–339.
- Rechnitzer J. (2007): Az európai regionális politika és a városfejlődés. In: *Magyar Tudomány*, 6. szám pp. 692–703.
- Sassen, S. (1991): *The Global City*. Princeton, Princeton University Press.
- Scott, A. J.–Agnew, J.–Soja, E. W.–Storper, M. (2001): Global city-regions. In: Scott, A. J. (ed.): *Global city-regions: trends, theory, policy*. Oxford, Oxford University Press, pp. 11–32.
- Taylor, P. J. (2004): *World City Network: A Global Urban Analysis*. London, New York, Routledge.
- Taylor, P. J.–Beaverstock, J. V.–Derudder, B.–Faulconbridge, J.–Harrison, J.–Hoyler, M.–Pain, K.–Witlox, F. (eds) (2013): *Global cities*. Critical Concepts in Urban Studies. London, Routledge.

